

Lapsen surutyön tukeminen

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Hanna Salomaa

Inka Päivikkö

OPINNÄYTETYÖ

Huhtikuu 2023

Sosionomikoulutus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosionomin tutkinto-ohjelma

PÄIVIKKÖ, INKA & SALOMAA, HANNA:
Lapsen surutyön tukeminen
Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Opinnäytetyö 29 sivua, joista liitteitä 2 sivua
Huhtikuu 2023

Kun lapsen läheinen ihminen menehtyy, lapsen turvallisuuden tunne järkkyy ja hän tarvitsee apua menetyksen käsittelyyn. Lapset käsittelevät surua oman kehitysvaiheensa mukaisesti. Lapsen kehitystason lisäksi kuoleman ymmärtämiseen ja käsittelemiseen vaikuttavat yksilölliset luonteenpiirteet, aiemmat kokemukset ja opitut vuorovaikutustavat. Kasvattajan on tärkeää huomioida nämä asiat tukeessaan menetyksen kokenutta lasta.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla selvittää, minkälaisin keinoin läheisensä menettänyttä lasta voidaan tukea. Tavoitteena oli kirjallisuuskatsauksen tuloksien avulla lisätä kasvattajien tietoisuutta ja tuoda esiin keinoja, joilla lasta voidaan tukea surutyössä. Tutkimuksen aineistona toimivat jo olemassa olevat aineistot, joiden pohjalta tuotettiin vastaus laadulliseen tutkimuskysymykseen.

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen aineiston tuloksien pohjalta tärkeimmiksi tukikeinoiksi nousi esiin totuudenmukainen tieto, turvallinen arki, emotionaalinen tuki ja mahdollisuudet muistella kuollutta läheistä. Lapsen kasvuympäristöistä saadun tuen lisäksi luovien ja toiminnallisten menetelmien käytöstä, vertaistukiryhmistä ja erilaisista terapiamuodoista voi olla hyötyä surun käsittelyssä. Erilaisia keinoja läheisensä menettäneen lapsen tukemiseen on tutkittu, ja niiden käyttämisellä on saatu aikaan myönteisiä tuloksia.

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

PÄIVIKKÖ, INKA & SALOMAA, HANNA
Supporting a child grief
How to Help a Child Cope with Grief
A Descriptive Literature Review

Bachelor's thesis 29 pages, appendices 2 pages
April 2023

When a close person passes away, the child's sense of security can be shaken, and they need help to cope with the loss. Children process grief according to their developmental stage. The child's individual characteristics, communication and support received also affect how death is perceived. It is important for the care-giver to understand these factors when supporting a grieving child.

The purpose of this study was to find out how to help children to cope with loss and grief. This study was carried out as a descriptive review. The goal was to increase caregivers' awareness and highlight ways to support a child who has lost someone close. The data for the study consisted of existing materials, which were used to answer qualitative research question.

The results suggest that children need help from adults to cope with their loss. In addition to open and clear communication, practical ways to support can be used. Also support from peers can be helpful in coping with the experience. Various methods of supporting a child who has lost a loved one have been researched and positive results have been found by using them.

Key words: child, grief, grief work

1	JOHDANTO	5
2	LAPSI JA SURU	6
	2.1. Suru ja surutyö	6
	2.2. Lapsen suru	7
	2.3. Lapsen valmiudet käsitellä kuolemaa.....	7
3	KUVAILEVAN KIRJALLISUUSKATSAUKSEN MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT JA PROSESSI	10
	3.1. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus.....	10
	3.2. Tutkimusaineiston keruu	10
	3.3. Aineiston käsittely	12
4	LAPSEN TUKEMINEN SURUTYÖSSÄ.....	13
	4.1. Lapsi tarvitsee aikuista rinnalla kulkijaksi	13
	4.2. Totuudenmukainen tieto.....	14
	4.3. Turvallinen arki.....	15
	4.4. Emotionaalinen tuki.....	15
	4.5. Anna lapselle mahdollisuus muistella kuollutta	17
	4.6. Luovat ja toiminnalliset menetelmät	18
	4.7. Ulkopuolinen tuki.....	18
	4.7.1 Vertaistuki.....	19
	4.7.2 Milloin tarvitaan ammattiapua?	20
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	22
6	POHDINTA	24
	6.1. Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus	25
	LÄHTEET	26
	LIITTEET	29
	Liite 1. Kirjallisuuskatsaukseen valitut aineistot	29

1 JOHDANTO

Huolettomuus, riemu ja positiiviset tunteet usein mielletään itsestään selväksi ja keskeiseksi osaksi lapsuutta. Aikuiset pyrkivät suojelemaan lapsia ikäviltä asioilta, mutta suru ja menetykset kuuluvat väistämättä jokaisen elämään, myös lapsien. Erityisesti läheisen ihmisen kuolema on usein vaikea ja raskas tapahtuma, ja siitä aiheutuva suru vaikuttaa ihmiseen hyvin kokonaisvaltaisesti.

Lapset reaktiot läheisen kuolemaan ovat usein samanlaisia kuin aikuisillakin. On kuitenkin tarpeellista ymmärtää, että lapsuudessa koettu menetys osuu herkkään ajanjaksoon, jossa selviytymiskeinot ovat vielä kasvamassa ja kehittymässä. (Poijula 2002, 141–148.) Läheisten tulisi kuunnella lasta ja kannustaa tuomaan tunteita esille. Lapsen arkeen tulisi luoda pysyvyyden ja turvallisuuden tunnetta sekä jatkaa arkea mahdollisimman normaalisti. Normaali arjen jatkuvuus helpottaa lapsen toipumista surussa. Lapsen tukeminen vaatii sekä oman tilan antamista lapselle että yhdessä oloa. (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen 2003, 109–113.)

Opinnäytetyössämme tutkitaan kirjallisuuskatsauksen avulla, millä tavoin kasvattajat voivat tukea lasta surutyössä. Tässä opinnäytetyössä suru on rajattu käsittelemään lapsen läheisen ihmisen menetystä, sillä koemme, että lapsen surun tarkastelu universaalina ilmiönä olisi aiheena liian laaja. Kuoleman käsittely ja siitä puhuminen koetaan myös usein vaikeana aiheena, joten uskomme opinnäytetyöstä olevan hyötyä kasvattajille, lapsiperheille ja kaikille lasten kanssa tekemisissä oleville.

Opinnäytetyön tarkoituksena on aiempien tutkimuksien pohjalta tutkia lapsen surutyötä ja selvittää, kuinka kasvattajat voivat tukea lasta surutyössä. Tavoitteena on lisätä kasvattajien tietoisuutta lapsen surun käsittelystä ja tuoda esiin aiempien tutkimuksien pohjalta keinoja lapsen surun kohtaamiseen ja tukemiseen surutyössä. Tutkimuskysymyksenä on: Miten lasta voidaan tukea surutyössä?

2 LAPSI JA SURU

2.1. Suru ja surutyö

Suru on aina hyvin yksilöllinen kokemus. Jokainen meistä suree omalla tavallaan ja suru vie jokaiselta oman aikansa. Surutyö on menetyksen kohtaamista ja sopeutumista menetykseen työstämällä siihen liittyviä ajatuksia, tunteita ja muistoja. Menetyksen kokeminen on lapselle niin rankka ja odottamaton kokemus, ettei lapsen voimavarat riitä heti käsittelemään tilannetta. Aluksi syntyy kaaos, joka rikkoo kaikkinaisen hyvinvoinnin kokemuksen. Surutyössä on erilaisia vaihteita. Ensin koetaan järkytystä, kaipausta ja tyhjyyttä. Jonkin ajan kuluttua koetaan sopeutumista ja mukautumista tilanteeseen ja aikojen päästä menetys on edelleen läsnä, mutta ei välttämättä enää joka päivä. (Ruishalme & Saaristo 2007, 37–52.)

Yksilöllisyytensä ja moniulotteisuutensa vuoksi suru on vaikea ilmiö määriteltäväksi. Historian saatossa surua on tarkasteltu lukuisista näkökulmista, joista tunnetuin lienee Elisabet Kübler–Rossin viisivaiheinen suruteoria vuodelta 1969, jossa surun eteneminen on määritelty viiteen vaiheeseen: kieltäminen, viha, neuvottelu, masennus ja hyväksyminen. Teorian avulla voidaan ymmärtää läheisensä menettänyttä ihmistä, vaikka suru ei välttämättä etene lineaarisesti vaiheesta toiseen. (Kessler & Kübler-Ross 2005, 22.)

Kieltäminen on psyykeen suojautumismekanismi, joka voi näkyä epäuskoisuutena ja kyseenalaistamisena. Ihminen ei usko, että läheinen ihminen on kuollut, koska hän ei oikeasti pysty uskomaan siihen. Seuraavaksi ihminen tuntee vihaa itseään, kuollutta tai muita ihmisiä kohtaan, koska tapahtunutta ei pystytty estämään. Viha ei välttämättä ole perusteltua, mutta tärkeä osa prosessia. Neuvotteluvaihe antaa aikaa tilanteeseen sopeutumiselle. Siihen kuuluu olennaisesti jossittelu ja syyllisyyden tunteet: ihminen yrittää kääntää ajatukset pois sen hetkestä kivusta palaamalla menneeseen. Masennusvaiheessa siirrytään nykyhetkeen ja suru syvenee. Tässä kontekstissa masennuksella ei tarkoiteta mielenterveyden häiriötä, vaan se on luonnollinen reaktio menetykseen. Hyväksymisen

vaiheessa ihminen hyväksyy, että läheinen on poissa, tilanne on pysyvä ja sen kanssa opitaan elämään. (Kessler & Küber-Ross 2005, 27–45.)

2.2. Lapsen suru

Lapsi on surun keskellä erittäin haavoittuvassa asemassa ja suru voi heijastua elämään monella eri tavalla. Lapsella voi olla vihan tuntemuksia ja toisinaan lapsi voi olla taas surullinen ja itkuinen. Jos lapsi tuntee toisinaan hyvääkin oloa, saattaa se aiheuttaa hänessä syyllisyyttä. Läheisen ihmisen kuolemasta johtuvan turvallisuuden tunteen järkkymisen vuoksi lapsi saattaa kokea itsensä hauraaksi tai pelätä entistä enemmän muiden läheisten menettämistä ja onnettomuuksia. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2021.)

Järkyttävät tapahtumat voivat herättää lapsissa erilaisia tunteita, kysymyksiä, hämmennystä ja tyhjyyttä (Ruishalme & Saaristo 2007, 54–56). Sureva lapsi saattaa myös vetäytyä omiin oloihinsa ja ajatuksiinsa, sekä vältellä tunteiden näyttämistä. Tämä ei tarkoita, etteikö lapsi olisi surullinen, vaan hänellä ei välttämättä ole keinoja ilmaista tunteitaan tai haluaa peitellä niitä muilta. Puhuminen useinkaan ole lapsen ensisijainen tai ainut keino käsitellä asioita, vaan tunteita käydään läpi leikin, taiteen ja liikkumisen kautta. (McNiel & Gabbay 2018, 14.)

Suru on kokemus, olotila ja tunne, mutta siihen voi usein liittyä myös fyysisiä oireita, kuten vatsakipuja tai päänsärkyä. Suru saattaa oireilla myös nukahtamisvaikeuksina tai lapsi voi nähdä painajaisunia. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2021.) Keskittymisvaikeudet, aloitekyvyttömyys ja muistikatkokset ovat yleisimpiä surusta kumpuavia oireita. Läheisen kuolemaa sureva lapsi saattaa jumiutua ajatukseen siitä, ettei esimerkiksi koulunkäynnillä ole enää mitään merkitystä. (McNiel & Gabbay 2018, 17.)

2.3. Lapsen valmiudet käsitellä kuolemaa

Lapset ymmärtävät ja käsittelevät kuolemaa, menetystä ja surua aina yksilöllisesti oman kehityskautensa mukaisesti. (Ayalon 1995, 110–112.) Pienetkin lapset pystyvät ajattelemaan kuolemaa ja kokevat surua, vaikka eivät vielä ymmärtäisi kuoleman merkitystä. Lapsen valmius kuoleman käsittelemiseen on kuitenkin erilainen kuin aikuisella. (Mannerheimin lastensuojeluliitto, 2021.)

Vauvaikäisen lapsen kyky ymmärtää kuolemaa on rajallinen. Alle puolivuotiailla käsitys kuolemasta on se, että mitä ei voi nähdä, ei ole olemassa. Muistin kehityksessä lapsi kuitenkin alkaa ymmärtämään, että esineet ja ihmiset ovat olemassa, vaikka ne katoaisivat näkyvistä. Lapsi ei siis vielä ymmärrä kuolemaa ilmiönä, mutta havaitsee läheisen ihmisen poissaolon. (Hiltunen 2016, 10.)

2–5-vuotiaan lapsen käsitykseen kuolemasta vaikuttaa lapsen maaginen ajattelu, minäkeskeisyys ja mielikuvitus. Lapsi näkee itsensä kaiken keskipisteenä ja saattaa ajatella aiheuttaneensa kuoleman ajatuksillaan tai teoillaan. Toisaalta lapsi voi yrittää ajatuksillaan saada kuolleen palaamaan takaisin. (Surevan kohtaaminen n.d.)

Lapselle saattaa herätä kysymyksiä kuolemaan liittyen; Kokeeko vainaja haudassa kylmyyttä? Onko vainaja taivaassa? Mitä meille tapahtuu ja mihin päädymme, kun kuolemme? Miksi ihmisten tarvitsee kuolla? (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2021.) 5–7-vuotiaat lapset pystyvät jo muodostamaan käsityksen kuoleman lopullisuudesta ja hahmottamaan syy-seuraussuhteita. Lapsi ymmärtää, että ruumiin toiminnot ovat lakanneet, eivätkä kuolleet voi liikkua, haistaa, maistaa, tuntea, nähdä tai puhua. Ymmärrys ei kuitenkaan vielä riitä siihen, mitä ruumille tapahtuu kuoleman jälkeen. Lapsi saattaa olla hyvin kiinnostunut kuolemasta ja siihen liittyvistä asioista. Uteliaisuuden avulla lapsi pyrkii ymmärtämään tapahtunutta. (Hiltunen 2016, 12.)

Lapsen kohdatessa läheisen kuoleman, reagoititapoja ovat yleensä sokki, pelko ja epäusko. Lapsen kyky tuskan kestämiseen on rajallinen, tuska uhkaa minäkuovan eheyttä. Kun lapsen shokkivaihe on ohi, saattaa lapsi kokea ahdistusta, uni- vaikeuksia, ikävää, surullisuutta, vihaa, huomion tarvetta, syyllisyyttä tai itsesyytöksiä. Ajattelun kypsymisen ja kehitysvaiheiden mukaan muuttuu myös kuoleman ymmärtäminen. Kuoleman ja liikkumattomuuden ero oivalletaan yleensä

noin 3–5-vuotiaana, vaikka kuoleman lopullisuutta ei vielä tuolloin ymmärretä. Yli viisivuotiaiden ajattelu kehittyy aikuismaailman kaltaiseksi, elämä ymmärretään jatkumona menneisyydestä nykyisyyden kautta tulevaisuuteen. (Poijula 2002, 142–145.)

Puheen kehittyessä kieli auttaa lasta ymmärtämään tapahtumia paremmin. Kuoleman ymmärtäminen edellyttää tiettyjen käsitteiden ymmärtämistä. Näitä käsitteitä ovat kuoleman universaalisuus, peruuttamattomuus, ruumiin toimimattomuus, kausaalisuus ja jonkinlainen elämän jatkumisen muoto kuoleman jälkeen. Lapsen aiemmat kokemukset muuttavat kuitenkin usein kehityspsykologian antamia ehtoja niin, että hyvinkin pienet lapset ymmärtävät kuoleman lopullisuuden. (Poijula 2002, 141–146.)

län ja kehitystason lisäksi lapsen kykyyn ymmärtää kuolemaa vaikuttavat myös monet muut eri tekijät. Lapset ovat persoonaltaan erilaisia ja yksilön tapa nähdä maailmaa vaikuttaa siihen, miten kuolema käsitetään ja käsitellään. Kuoleman ymmärtämiseen vaikuttaa myös lapsen saama ja opittu kommunikointi perheeltä ja muilta läheisiltä ihmisiltä. Lapsi usein puhuu herkemmin ääneen kuolemaan liittyvistä asioista, jos perheessä muutenkin jaetaan huolia ja lapsi kokee tulleensa kuulluksi. (Latvala & Lind 2016 10–11.)

3 KUVAILLEVAN KIRJALLISUUSKATSAUKSEN MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT JA PROSESSI

3.1. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Opinnäytetyössämme käyttämämme menetelmä on kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yksi yleisemmin käytetyistä kirjallisuuskatsauksen muodoista. Se on aineistolähtöinen yleiskatsaus, joka antaa tutkijalle mahdollisuuden kuvata tutkittavaa ilmiötä laaja-alaisesti, käyttämällä laajoja aineistoja ilman tarkkoja metodisia sääntöjä. (Salminen 2011, 6) Tutkimuksen aineistona toimivat jo olemassa olevat aineistot, kuten tutkimukset, artikkelit ja asiantuntijaraportit, joiden pohjalta tuotetaan laadullinen vastaus tutkimuskysymykseen.

Salminen (2011, 6) esittelee keskeisimpiä tavoitteita kirjallisuuskatsaukselle. Ensimmäinen tavoite kirjallisuuskatsauksen kirjoittamiselle on kehittää jo olemassa olevaa teoriaa ja rakentaa sen rinnalle uutta teoriaa. Toisena lähtökohtana on nykyisen teorian arvioiminen ja kolmantena rakentaa kokonaiskuvaa tutkimuksen kohteesta. Lisäksi kirjallisuuskatsaus antaa mahdollisuuden tarkastella ja kuvata jonkin teorian historiallista kehityskaarta. Tämä opinnäytetyö tähtää erityisesti tavoitteeseen rakentaa kokonaiskuvaa tutkimuksen aiheesta. Tutkimustulokset kuvataan mahdollisimman selkeään ja jäsenneltyyn muotoon.

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen ensimmäinen vaihe on tutkimuskysymyksen asettaminen. Tutkimuskysymys on keskeinen ja koko tutkimusprosessia ohjailleva tekijä. Tutkimuskysymyksen tulee olla riittävän rajattu, mutta on tärkeää huomioida, että se on riittävän väljä, jotta ilmiötä voidaan käsitellä monesta eri näkökulmasta. (Kangasniemi ym. 2013, 295.)

3.2. Tutkimusaineiston keruu

Tutkimuskysymyksen asettamisen jälkeen määritetään hakusanat- ja lausekkeet sekä tietokannat, joista löytyy tutkittavan aiheen kannalta relevanttia tietoa. Ennen varsinaista tiedonhakuja tehtiin kokeellisia hakuja useista sähköisistä tietokannoista erilaisilla hakusanoilla, jotta pystyimme määrittelemään niistä tutkimuskysymyksen kannalta osuvimmat. Tämän opinnäytetyön tietokannoiksi valikoituivat Social Services Abstracts (ProQuest), Andor, Finna ja Education Research Complete (Ebsco). Suomenkielisiä hakusanoja olivat lapsi, suru, surutyö ja kuolema. Englanninkielisiä child, bereavement, grief, loss ja help. Hakusanoissa käytimme katkaisumerkkiä * sekä AND, NOT tai OR-operaattoreiden erilaisia variaatioita. Lopulliset hakusanat on merkattu taulukkoon 1.

Sähköisten tietokantojen lisäksi aineistoa haettiin manuaalisilla hauilla, jonka avulla löysimme lisää tutkimuskysymykseen vastaavia aineistoja. Politin ja Beckin (2012) mukaan aineiston sopivuuden merkittävin kriteeri on, että sen avulla asiaa voidaan tarkastella ilmiölähtöisesti ja tarkoituksenmukaisesti suhteessa tutkimuskysymykseen. Kuvailevaan kirjallisuuskatsaukseen valitun aineiston keskeinen painoarvo on sisällöllisellä valinnalla, ei niinkään ennalta-asetettujen ehtojen mukainen aineistonhaku (Kangasniemi ym. 2013, 295).

TAULUKKO 1. Aineiston haku

Tietokanta	Hakusanat	Valitut aineistot
Andor	child* AND grie* AND help*	3
	child* AND bereav* AND help*	1
	laps* AND kuolem*	1
Finna	laps* AND suru*	1
Education Research Complete (Ebsco)	child* AND grie* AND help*	3
Social Service Abstracts (ProQuest)	child* AND grie*	1
Manuaalinen haku		2

Aineiston sisäänottokriteereinä olivat suomen- ja englanninkieliset aineistot. Muun kieliset, sekä muualla kuin länsimaissa toteutetut tutkimukset rajattiin pois. Perustelemme kohderajauksella, että länsimaaisissa kulttuureissa ja elämäntavassa kuolemaan suhtautuminen ja siihen liittyvät prosessit ovat melko samankaltaisia, joten relevanttia aineistoa oli helpompi löytää. Lisäksi aineiston tuli olla kokonaan saatavilla ja maksutonta.

Sähköisistä tietokannoista haettaessa rajasimme julkaisuvuodeksi alle 10 vuotta vanhat aineistot, jotta tavoittaisimme mahdollisimman ajankohtaista tietoa. Aineistonhaun edetessä päätimme kuitenkin olla rajaamatta aineistoa julkaisuvuoden mukaan, sillä tutkimuksen edetessä törmäsimme myös varhaisempiin julkaisuihin, jotka vastasivat opinnäytetyön tutkimuskysymykseen.

Aineistoon haettiin ensisijaisesti vertaisarvioituja aineistoja. Kaikki valitut englanninkieliset aineistot ovat vertaisarvioituja, mutta suomenkielistä vertaisarvioitua tutkimusta löytyi heikosti. Lopulta aineistoja valikoitu yhteensä 12 kpl, jotka ovat julkaistu vuosina 2000–2021. Valitut aineistot ja niiden keskeinen sisältö on kuvattu liitteessä 1.

3.3. Aineiston käsittely

Miles ja Huberman (1994) kuvaavat aineistolähtöistä analyysia kolmivaiheisena prosessina: 1) aineiston pelkistäminen 2) aineiston ryhmittely 3) teoreettisten käsitteiden luominen. Kaikki valitut aineistot luettiin ensin huolellisesti läpi, jonka jälkeen siirryimme aineiston pelkistämiseen. Valitut aineistot tiivistettiin pienempiin osiin ja etsittiin tutkimuskysymykseen vastaavia ilmaisuja, samalla karsien pois epäolennaisuudet.

Ryhmittelyssä luodaan pohja tutkittavan aiheen rakenteelle sekä alustavia käsitteitä ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109). Valitut aineistot, niiden tiivistelmät ja tulokset taulukoitiin. Etsimme valituista aineistoista yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia, joiden kautta keskeisiä tuloksia ryhmiteltiin samankaltaisten tulosten kanssa ja muodostettiin pääotsikot.

4 LAPSEN TUKEMINEN SURUTYÖSSÄ

4.1. Lapsi tarvitsee aikuista rinnalla kulkijaksi

Aineistosta nousi esille, että lapsen elämässä olevat tutut aikuiset ovat avainroolissa lapsen surutyön tukemisessa. Lapsen tärkein tukiverkosto on perhe, josta hän poimii käyttäytymismalleja, selviytymiskeinoja ja käsityksiä maailmasta. Lapsi voi tarkkailla vanhempien ja sisarusten surukäyttäytymistä ja oppia itse siitä, kuinka surraan. Surevaa lasta voidaan auttaa parhaiten aikuisen läsnäololla. (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen 2003, 32–33.)

Perheenjäsenten ja sukulaisten lisäksi myös varhaiskasvatuksessa, koulussa ja muissa lapsen kasvuympäristöissä toimivat aikuiset kohtaavat läheisen ihmisen kuoleman kokeneita lapsia. Perheen ulkopuolisten aikuisten rooli surutyön tukemisessa korostuu erityisesti silloin, kun surevan lapsen ympärillä on myös surevia perheenjäseniä. Jos vanhemmat kamppailevat oman surunsa kanssa, he saattavat olla jopa kykenemättömiä tunnistamaan tai hyväksymään lapsen surua. Lapset saattavat vältellä lisäämästä perheenjäsenten taakkaa omilla huollillaan ja välttelevät omien tunteidensa näyttämistä kotona. Omien vanhempien surun ja haavoittuvuuden huomaaminen saattaa haastaa lapsen omaa suruprosessia. (Auman 2007, 36)

Lapsi saattaa hakea tukea ja turvaa esimerkiksi päiväkodin ja koulun aikuisilta, joilla on etäisyyttä koettuun menetykseen. (Schonfeld ym. 2016, 2.) Keinänen (2020) selvitti tutkimuksessaan vanhempien kokemuksia ja toiveita liittyen kuoleman käsittelyyn varhaiskasvatuksessa. Vanhemmat pitivät kuoleman käsittelyä varhaiskasvatuksessa tarpeellisena. Turvallinen ympäristö ja tutut aikuiset nähtiin tärkeänä seikkana käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa, sillä läheisensä menettäneellä lapsella asia on kuitenkin ajatuksissa jatkuvasti läsnä. Vanhemmat arvostivat sitä, kun varhaiskasvatuksen ja muiden tukitahojen työntekijät kohtasivat ja kuuntelivat koko perhettä ja heidän tarpeensa huomioitiin. Yksi vastaajista piti tärkeänä konkreettisena tukikeinona sitä, että heille oli tarjottu aiheeseen liittyvää kirjallisuutta (Keinänen 2020, 42–56).

4.2. Totuudenmukainen tieto

Lapselle on tärkeää antaa totuudenmukaista tietoa läheisen kuolemasta. Kuolemasta tulisi kertoa lapselle mahdollisimman nopeasti tapahtuneen jälkeen. Selkeä, rehellinen selitys tapahtumasta ja yksinkertaisten sanojen käyttö auttaa lasta suruprosessin etenemisessä. (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen. 2003, 109–113) Erityisesti pienet lapset tulkitsevat puhetta hyvin kirjaimellisesti, jolloin väärinkäsityksiä ja olettamuksia saattaa syntyä. Monitulkintaisten ja vertauskuvallisten ilmaisujen kuten ”ikuisen unen” käyttöä on syytä välttää. (Schonfeld ym. 2016, 4.) Keskustelua tulee pitää avoimena myöhemmissäkin vaiheissa, sillä väärinkäsityksiä voi edelleen syntyä. (Melvin & Lukeman 2000, 525.)

Jotta lapsi voi täysin ymmärtää kuoleman, hänen tulee käsittää neljä siihen liittyvää käsitettä; kuoleman peruuttamattomuus, lopullisuus, kausaliteetti eli syy-seuraussuhde sekä kuoleman universaalius. Näiden asioiden ymmärtäminen on edellytys, mutta ei välttämättä riittävä menetyksen hyväksymisen ja sopeutumisen kannalta. (Schonfeld ym. 2016, 16.)

Uskonnot ja usein liitetty hengellinen ulottuvuus voivat tuoda lohtua läheisen ihmisen kuoleman käsittelemiseen ja surutyöhön. Uskontoon liitetyt käsitykset ja merkitykset esimerkiksi kuolemanjälkeisestä elämästä voivat kuitenkin olla liian abstrakteja asioita lapselle ja aiheuttaa hämmennystä. (Schonfeld ym. 2016.)

Tutkimuksessa koskien varhaiskasvattajien kokemuksia lapsen surun tukemisesta selvisi, että vanhempien toiveissa on eroja liittyen siihen, miten varhaiskasvattajien halutaan käsittelevän kuolemaa lapsen kanssa. Suurin osa toivoi, että lapsen kanssa keskusteltaisiin suoraan ja rehellisesti kuolemasta. Osa taas toivoi, että kuolemasta puhutaan vain, jos lapsi ottaa asian itse puheeksi. Varhaiskasvatuksen työntekijät olivat samaa mieltä siitä, että läheisen menetyksestä puhuttaisiin lapsen kanssa silloin, kun lapsi itse haluaa puhua siitä. (Kulmala & Laakso 2019, 37–38.)

4.3. Turvallinen arki

Arjen ja vuorovaikutuksen johdonmukaisuuden merkitys korostuu menetyksen keskellä. Tavallinen ja vakaa arki on usein parhain apu, jonka lapsi voi saada. Lapsen toipumiselle menetyksestä olisi hyväksi, että arjen rutiinitoimintoja jatketaan mahdollisimman muuttumattomina, sillä rutiinit luovat turvallisuuden ja pysyvyyden tunnetta ja helpottavat surusta toipumista. (Erkkilä ym. 2003, 32–33.)

Läheisen ihmisen kuolemaan liittyy myös toissijaisia menetyksiä ja stressitekijöitä, jotka haastavat selviytymistä. Toissijaisista stressitekijöitä voivat olla: vuorovaikutuksen väheneminen kuolleen läheisen elämässä olleiden muiden ihmisten kanssa (esimerkiksi kuolleen vanhemman ystävät eivät enää käy vierailemassa), isot muutokset ympäristössä ja elämäntavoissa (esimerkiksi muutto ja perheen taloudellinen tilanne) sekä vähentynyt turvallisuuden ja luottamuksen tunne maailmaan. (Schonfeld & Demaria 2016, 7.) Ympäristön johdonmukaisuus ja ennakoitavuus on välttämätöntä erityisesti pienimmille lapsille. Isot muutokset arjessa voivat altistaa mielenterveysongelmien, kuten masennuksen ja ahdistuksen kehittymiseen, joten vanhemman tulisi tunnistaa oman surunsa vaikutus kykynsä toimia johdonmukaisesti. (Bushardt & Taylor, 2011).

Rutiinin luovat turvallisuutta, joten on hyvä, että tutut arjen toiminnot jatkuvat normaalisti. Vanhempien ja varhaiskasvatuksen ammattilaisten yhteistyön merkitys korostuu ja on tärkeää jakaa tietoa puolin ja toisin, jotta lasta voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla. (Kulmala & Laakso 2019, 46) Tutkimuksessa koskien lasten selviytymistä tukevia keinoja sisaruksen kuoleman jälkeen vanhemmat mainitsivat lastensa yleisimpänä selviytymiskeinona ”siirtymisen elämässä eteenpäin” eli palaamisen arkisten toimintojen pariin. Vastauksissa ei kuitenkaan tarkemmin määriteltä, mitä se konkreettisesti tarkoittaa. (Barrera, Alam, D’Agostino, Nicholas & Schneiderman 2012, 31.).

4.4. Emotionaalinen tuki

Lapsen suru vaatii tilaa ja aikaa, mikä on huomioitava tuen tarjoamisessa. Läheisen ihmisen kuolema pysäyttää ja menetyksestä aiheutunut hämmennys voi olla

niin suurta, että se lukitsee lapsen huulet. Vetäytyvän ja puhumattoman lapsen kohtaaminen voi olla vaikeaa ja aikuisen on tärkeää muistaa edetä hitain askelin, lapsen ehdoilla. Mitä enemmän lapsi puhuu tunteistaan ja ajatuksistaan, sitä paremmat ovat mahdollisuudet jatkaa lapsen tukemista. (Erkkilä ym. 2003, 109–113.) Yhdessä leikkiminen voi olla yksi keino, jonka kautta lapsi saa mahdollisuuden avautua surustaan (Kulmala & Laakso 2019, 38).

Surun keskellä lapselle tulisi tarjota paljon läheisyyttä ja kosketusta, sillä surussa lapsen läheisyyden ja kontaktin tarve kasvaa (Erkkilä ym. 2003, 115). Lapsen läheisten tulisi myös kuunnella huolellisesti lasta ja yrittää vähentää lapsen syyllisyyden tunnetta. (Erkkilä ym. 2003, 32–33.) Lapselle tulee selittää, ettei paha olo tarkoita, että hän olisi tehnyt pahaa tai syyllisyyden tunne sitä, että hän todella olisi syyllinen (Schonfeld ym. 2016, 6).

Kannustavat kommentit kuten ”ainakaan hänellä ei ole enää kipuja” lausutaan hyvin tarkoituksin, mutta ne ovat yleensä tehottomia. Tämänkaltaiset lohtulauseet usein lievittävät lähinnä lohduttajan tilanteeseen liittyvää epämukavuutta, mutta eivät auta lasta tunteidensa käsittelyssä. Lisäksi he kehottavat välttämään lapsen kokemusten vertailua omiin kokemuksiin, jolloin lapsen omat tunteet unohtuvat ja hän saattaa tuntea tarvetta lohduttaa aikuista. (Schonfeld & Demaria 2016, 3.) Toisaalta omista kokemuksista puhuminen voi toimia keskustelun avaajana ja viestittää lapselle, että surusta voi selviytyä (Kulmala & Laakso 2019, 38).

Lasta ei saa kieltää puhumasta ja näyttämästä tunteitaan. Asiasta vaikeneminen saattaa viestiä lapselle, etteivät aikuiset ole kiinnostuneita hänen tilanteestaan tai pysty auttamaan (Schonfeld 2016, 3). Keinänen (2020) tutkimuksessa vanhemmat toivoivat luonnollista suhtautumista kuolemaan. Vaikenemista pidettiin outona ja vahingollisena, mutta yhdellä vastaajista oli kokemus siitä, että lasta oli kielletty puhumasta läheisen ihmisen kuolemasta. Varhaiskasvattaja perustellut kieltämisen sillä, että se saattaa aiheuttaa pahaa mieltä muille lapsille (Keinänen 2020, 43–44).

Kuolemaa ja sen aiheuttamia tunteita tulisikin käsitellä lapsen kanssa ja kertoa totuudenmukaisesti myös omista tunteistaan. Vanhemman tehtävä on näyttää,

että on aivan luonnollista surra ja itkeä, kun on menettänyt läheisen ihmisen. (Kulmala & Laakso 2019, 26.) He korostavat myös, että vanhempien tulee olla tukena lapsen surussa ja ottaa vastaan kaikki lapsen reaktiot ja tunteet.

Keinänen (2020) esittää, että tunteiden esille tuominen ja käsittely auttaa lasta käsittelemään kuolemanpelkoa. On kuitenkin tärkeää muistaa ottaa huomioon ajankohta, jolloin lapsi on valmis käsittelemään tunteita. Hän korostaa myös lasten kanssa keskustelun, lasten herkkyyden huomiointin, surun kuuntelemisen ja tukemisen sekä fyysisen läsnäolon tärkeyttä.

4.5. Anna lapselle mahdollisuus muistella kuollutta

Lapselle annetut mahdollisuudet muistella menetettyä läheistä vaikuttavat myönteisesti surutyössä etenemiseen. Lapselle on tärkeää antaa mahdollisuus osallistua hautajaisiin ja muistotilaisuuteen halutessaan. Joskus vanhemmat saattavat ajatella hautajaisten olevan liian raskas tapahtuma lapselle. Toisaalta taustalla voi olla pelko siitä, etteivät he pysty tukemaan lasta oman surunsa keskeltä. (Schonfeld ym. 2016.)

Lapsen kanssa kannattaa etukäteen keskustella siitä, minkälainen tilaisuus on kyseessä ja mitä odotuksia lapsella on. Lapsi voidaan osallistaa hautajaisjärjestelyihin liittyviin asioihin antamalla lapsen tehdä merkityksellisillä, kehitystason kannalta sopivia päätöksiä. Lapsi voi esimerkiksi valita hautajaiskukat. (Schonfeld ym. 2016.) Hautajaisiin osallistumisella voi olla myönteisiä vaikutuksia suruprosessin etenemiseen, kun läheinen käydään hyvästelemässä ja kuoleman lopullisuus konkretisoituu (Auman 2007, 36).

Lapsi tarvitsee tukea myös suruprosessin myöhemmissä vaiheissa. Läheisen ihmisen kuolemasta aiheutuva suru ei näy lapsen elämässä vain akuuteimmassa vaiheessa, vaan suremisen prosessi toistuu jokaisessa kehitysvaiheessa (Schonfeld ym. 2016, 7). Läheisen ihmisen kuolema ei siis ole vain tapahtuma, vaan prosessi, jota käsitellään koko lopun elämän ajan ja sille muodostuu uudenlaisia merkityksiä (Busthard & Taylor, 2011.). Tämä näkemystä tukevat myös Melvin & Lukeman (2000, 524).

4.6. Luovat ja toiminnalliset menetelmät

Erkkilä ym. (2003, 24–30) korostavat myös luovan toiminnan merkitystä lapsen surun kohtaamisessa. He esittävät, että lapsi opettelee kuoleman käsitteiden ymmärtämistä ja surun kohtaamista usein leikin ja symbolisten toimintojen kautta. Heidän mukaansa luovalla toiminnalla pyritään voimakkaiden tunteiden purkamiseen.

Kulmala ja Laakso (2019) tuottivat ryhmähaastattelujen ja teorian pohjalta varhaiskasvattajille oppaan, jossa esitellään käytännön menetelmiä läheisensä menettäneen lapsen tukemiseksi. Oppaan menetelmiä ovat muun muassa taidevihko, sadutus, muistojen laatikkoa, valokuvaus, hautakynntilän askartelu ja turvapaikan rakentaminen. Taidevihkon avulla lapsi käsitellä tunteita piirtämisen avulla, sadutus auttaa lasta saamaan kohtaamisen ja välittämisen kokemuksia ja muistojen laatikkoon lapsi voi kerätä haluamiaan esineitä ja muita muistoja läheisestä. Valokuvaamisen avulla lapsi voi käsitellä tunteita, elämää, kuolemaa ja muistoja kuvien kautta. (Kulmala ja Laakso 2019, 57–58)

Satujen kohdalla aikuisen on tärkeää miettiä sadun merkitystä ja sitä, miten lapsi sadun ymmärtää. Satujen tehtävä on tuoda lapselle lohtua ja antaa toivoa menetyksestä selviämiseen. Iloiset ja hauskat sadut voivat tuoda lapselle lohtua, mutta surun käsittelyä voivat auttaa myös sellaiset sadut, joiden äärelle hiljennytään. On hyvä muistaa, että kaikessa tekemisessä on tärkeintä aikuisen ja lapsen yhdessäolo. Luovat toiminnat voivat tuoda näihin yhteisiin hetkiin apua ilahduttamaan alakuloista lasta. (Erkkilä ym. 2003, 135–137.) Myös musiikkia voidaan käyttää menetelmänä surun käsittelyssä ja sen vaikutuksista on tehty paljon tutkimuksia. Musiikki rentouttaa, vähentää ahdistusta ja voi lieventää lapsen yksinäisyyden tunnetta. (Erkkilä ym. 2003, 37–38.)

4.7. Ulkopuolinen tuki

Lapsen kuoleman käsittelyssä ja surun kohtaamisessa tukea voi tarjota myös ammattilaiset ja koulutetut vapaaehtoiset, joilta löytyy asiantuntemusta surutyöstä ja sen tukemisesta. Chen ja Panebianco (2017) tutkivat perheenjäsenensä menettäneille lapsille toteutettuja interventioita ja niiden vaikutuksia. Tuloksista selvisi, että yleisimmin hyödynnettyjä menetelmiä ovat leikkiterapia, taideterapia, perheterapia ja kognitiivinen käyttäytymisterapia. Muita toteutettuja tukitoimia olivat erilaiset lapsille ja perheille suunnatut ryhmät ja työpajat sekä suruleirit. (Chen & Panebianco 2017, 154–166.) Koko perhettä koskettanut menetys korostaa tarvetta systemaattiselle lähestymistavalle (Griese ym. 2017, 540–541).

4.7.1 Vertaistuki

Vertaistukiryhmissä lapsi ja perhe saavat tilaisuuden jakaa kokemuksiaan ja oppia toisilta keinoja menetyksestä selviytymiseen. Vertaistukiryhmät voivat olla ammattilaisten tai vapaaehtoisten ohjaamia. Ranskassa toteutettu arviointi koskien ammatillisesti ohjattuja, surevien perheiden kuukausittain järjestettävää neljäosaista työpajajaksoa. Työpajojen sisältö koostui ryhmäkeskusteluista sekä luovien menetelmien, kuten maalaamisen hyödyntämisestä surun käsittelyssä. Lapsien ja heidän vanhempiensa haastatteluiden perusteella voitiin todeta, että perheet olivat suurimmilta osin tyytyväisiä osallistumisestaan ja kokivat saaneensa apua tilanteeseen. He olisivat kuitenkin toivoneet jakson kestävän pidempään. Lasten vastauksissa ilmeni myös vaikeudet puhua ryhmässä. (Ridley, Revet, Raynaud, Bui and Suc, 2021.) Nancy (2003) korostaakin artikkelissaan, että usein leikki ja muut luovat tavat ilmaista itseään ovat lapsille myönteisempiä ja luonnollisempia tapoja, kuin yrittää tuottaa ajatuksia ja tunteita sanoiksi. (Nancy 2003, 415.)

Griese ja kumppanit (2017) käsittelevät artikkelissaan vapaaehtoisvetoisia matalankynnyksen vertaistukiryhmiä, jotka perustuvat käsitykseen siitä, että suru luonnollinen reaktio kuolemaan ja aikuiset voivat tukea lapsia parhaiten asettumalla kuuntelijan rooliin. Vertaistuki tarjoaa mahdollisuuden jakaa kokemuksia toisten saman kokeneiden kanssa, mutta ilman koulutettuja ammattilaisia voi olla vaarana, että vakavammat oireet saattavat jäädä huomioimatta. (Griese ym. 2017, 541.)

4.7.2 Milloin tarvitaan ammattiapua?

Aineistoista nousi esiin varautunut, paikoin kriittinenkin suhtautuminen liittyen ulkopuoliseen ammattiapuun surun ja menetyksen käsittelyssä. Melvin ja Lukeman (2000) huomauttavat, että surun näkeminen sairautena, josta selviytyminen vaatii ammattilaisen väliintuloa voi olla jopa vaarallista. Olosuhteiden huomiointi on silti tärkeää ja tilanteen liiallinen normalisointikaan ei kannata, jotta lapsi ei jäisi yksin tunteidensa kanssa. (Melvin & Lukeman 2000, 534.) Vaikka kuolema onkin luonnollinen osa elämää ja läheisen kuolemasta aiheutuva suru on luonnollinen reaktio, esimerkiksi vanhemman kuolema ei ole normaali tai odotettu tapahtuma lapsen elämässä (Griese ym. 2017, 540).

Lapsi saattaa ilmaista surua haastavalla käytöksellä, kuten raivokohtauksilla ja tottelemattomuudella. Busthard ja Taylor (2011) kannustavat tarkastelemaan lapsen käyttäytymistä tapahtuneen elämänmuutoksen kontekstista. Varsinkin akuutimmassa vaiheessa voimakkaiden reaktioiden kategorisointia normaaliksi tai epänormaaliksi kannattaa välttää. Schonfeld & Demaria (2016, 7) mukaan suru on henkilökohtainen ja moniulotteinen kokemus, joka on aina sidoksissa ihmissuhteisiin ja niiden monimutkaisuuteen.

Mikäli lapsen ja perheen omat voimavarat eivät riitä menetyksestä ja sen jälkeisestä ajasta selviytymiseen, tarvitaan ammattilaisten apua ja ohjausta. Kuoleman ja surun käsittelyyn vaikuttavat olennaisesti vallitsevat olosuhteet ja erityisesti äkilliset ja traumaattiset kuolemat, itsemurhat sekä vanhemman kuolema ovat sellaisia tilanteita, joihin usein tarvitaan perheen ulkopuolista tukea. (Melvin & Lukeman 2000, 528–530.) Läheisen äkillinen kuolema voi olla koko elämän pysäyttävä kriisi, mutta traumaperäisiä stressireaktioita ja -häiriöitä voi ilmetä, vaikka kuolema olisi esimerkiksi pitkäaikaisen sairauden myötä ennakoitavissa (Griese ym. 2017, 541).

Mikäli ammattiapua harkitaan, on epätarkoituksenmukaista tarjota sitä vain lapselle. On todennäköisempää, että lapsen vanhemmat tai muut elämässä olevat aikuiset tarvitsevat ammattilaisen tarvitsevat konsultaatiota, tukea ja neuvoja.

(Melvin ja Lukeman 2000, 534.) Myös Griese ym. (2017) nostavat artikkelissaan esille tarpeen ammattilaisten jatkokoulutukselle ja traumatietoiselle työskentelytavalle.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää tietoa lapsen surutyön tukemisesta aikaisemman tutkimuksen ja kirjallisuuden avulla. Aiheeseen liittyvää tutkimusta saavutettiin melko kattava määrä ja kirjallisuuskatsaukseen valikoitui aineistoa useammasta maasta: Suomesta, Yhdysvalloista ja Ranskasta. Aineistoa löytyi myös useammalta tieteenalalta, kuten kasvatustieteestä, lääketieteestä ja terveystieteestä. Tästä voi päätellä, että tietoa lapsen surun tukemisesta tarvitaan laajalti kaikilla ammattialoilla, joissa työskennellään lasten ja perheiden parissa.

Tutkimusaineistosta nousi esiin useita tekijöitä, joita huomioimalla lasta voidaan tukea surutyössä. Tulosten perusteella voidaan todeta, että lapsen suruprosessia edistäviä tekijöitä ovat koko lapsen sosiaaliselta ympäristöltä saatu tiedollinen ja emotionaalinen tuki sekä turvallinen arki. Surua, kuolemaa ja siihen liittyviä tunteita voidaan käsitellä avoimen keskustelun lisäksi myös toiminnallisten menetelmien, kuten leikin ja musiikin avulla. Ulkopuolisestakin tuesta, kuten vertaistukiryhmistä ja terapiasta voi olla hyötyä.

Lapsetkin kokevat surua, vaikka eivät vielä ymmärtäisi kuoleman merkitystä. Kun ajattelu kehittyy, muuttuu myös kuoleman ymmärtäminen. Siihen, miten lapsi kuoleman ymmärtää vaikuttaa myös lapsen persoona ja lapsen perheen välinen kommunikaatio. Lapsi tarvitsee aikaa ymmärtääkseen tapahtunutta ja suuria tunteita, hämmennystä ja kysymyksiä saattaa herätä. Aikuisen on tärkeää keskustella lapsen kanssa ja vastata häntä askarruttaviin kysymyksiin totuudenmukaisesti.

Lapsen surun tukemisessa on kasvattajilla tärkeä rooli kuuntelijana ja lohduttajana. Lapsen surua on tärkeää tukea lapsen kotona, mutta silloin kun kuolema koskettaa koko perhettä, muiden lapsen elämässä olevien aikuisten rooli surun tukemisessa korostuu. Erityisesti surun alkutaipaleella vanhemmat eivät välttämättä kykene täysin huomioimaan lapsen tilannetta ja tarpeita, mikä edellyttää ammattilaisilta koko perheen kohtaamista.

Tulosten perusteella on tärkeää, että rutiinit ja arjen toiminnot sekä -ympäristöt pysyisivät mahdollisimman muuttumattomana, sillä ne muodostavat lapselle pysyvyyden tunnetta menetyksen keskellä. Tavanomainen arki on merkityksellinen tekijä suruprosessin etenemisessä, mutta lapsen surua ei saa sivuuttaa tai jättää häntä yksin surun kanssa. Läheisen ihmisen kuolemasta on tärkeää keskustella lapsen ehdoilla, ikätaso ja yksilöllisyys huomioiden. Kaikki lapset kokevat ja käsittelevät suruaan myös omalla tavallaan, eikä kaikki menetelmät toimi kaikkien lasten kanssa. Surun tukemisessa on tärkeintä ennen kaikkea lapsilähtöisyys.

6 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessi oli mielenkiintoinen ja syvensi tietämystämme lapsen surun tukemisesta. Aiheeseen liittyvien relevanttien tutkimusten löytäminen tuotti alkuun haasteita. Suomenkielisiä tutkimuksia löytyi niukasti ja monet sähköisistä tietokannoista löydetyt tutkimukset koskivat lähinnä lapsensa menettäneiden vanhempien surua. Lopulta kuitenkin löysimme kirjallisuuskatsauksemme laadukkaan ja tutkimuskysymykseen vastaavan aineiston, joka sisältää niin tuoretta kuin varhaisempaakin tietoa lapsen surutyöstä ja sen tukemisesta.

Saimme sovitettua aikatauluja hyvin yhteen ja opinnäytetyö valmistuikin melko nopealla aikataululla. Saimme opinnäytetyön tekemisestä enemmän irti, kun oli myös toisen antama tuki ja turva. Aikataulusta oli myös enemmän painetta pitää kiinni, kun ei ollut vastuussa vain oman opinnäytetyön valmistumisesta. Kokonaisuudessaan opinnäytetyöprosessi yhdessä tehden oli palkitseva ja antoi paljon onnistumisen kokemuksia, kun aiheesta ja ilmiöstä pystyi käymään toisen kanssa keskustelua läpi prosessin.

Tutkimustuloksemme aiheesta ovat erittäin hyödyllisiä, koska tietoa lapsen surun kohtaamisesta on usein vähän niin kasvattajilla kuin vanhemmillakin. Aihe on tärkeä ja aina ajankohtainen, sillä kuolema voi koskettaa ketä tahansa ja milloin tahansa. Lapset ovat erittäin haavoittuvia ja tarvitsevat tukea surussa heti läheisen menettämisen alkuhetkistä lähtien.

Läheisen kuolema on pysäyttävä hetki, mutta ajan myötä suru muuttuu muotoaan ja muistot säilyvät aina mielessä. Entä pienimpien lasten kohdalla, joilla ei ole muistikuvia läheisestään? Mulla perheenjäsenillä on tärkeä tehtävä kertoa lapselle läheisestä ja vaalia muistoja yhdessä. Yhdessä vietetty aika, avoin tunteiden ilmaiseminen ja turvallisuuden tunteen säilyttäminen on tärkeintä lapsen surun tukemisessa.

Kuolema on usein vaikea puheenaihe ja ainakin Suomessa yleinen keskustelu aiheesta on melko vähäistä. Suomalaisille tutkimuksille lapsen kuoleman käsitte-

lyyn läheisen menehtyessä voisi olla vielä lisätarvetta. Lisääntyvä tutkimus ja aiheen nostaminen pinnalle voisivat helpottaa keskustelua myös ihmisten omissa lähipiireissä. Tuloksista nousi esille surevan lapsen kohtaamisessa tarvittavia valmiuksia. Ammattilaisilla ei usein ole valmiuksia tai konkreettisia menetelmiä lapsen surun kohtaamiseen ja tukemiseen (Kulmala & Laakso 2019, 41). Tämä tutkimustulos erityisesti kiinnitti huomiomme. Se osoittaa, että lapsen kuoleman käsitteilyä tulisi tutkia enemmän ja tuottaa niin lapsen läheisille kuin lapsen kanssa työskenteleville konkreettisia menetelmiä lapsen surun tukemiseen. Jatkotutkimusideana aiheeseen voisi olla myös uskontojen, kulttuurien ja yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutukset lapsen tapaan käsitellä kuolemaa ja surua.

6.1. Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus huomioitiin läpi koko opinnäytetyöprosessin. Ennen tutkimuksellista osuutta tutustuimme tarkasti aiheeseen liittyvään teoriaan, joka mahdollisti pysymisen tutkittavan aiheen viitekehyksessä koko prosessin läpi.

Noudatimme tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) ohjetta hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa (Tenk, 2023). Opinnäytetyöprosessin vaiheet on kuvattu mahdollisimman tarkasti ja huolellisesti.

Ennen opinnäytetyön aiheen valintaa on tärkeää pohtia omaa rooliaan ja omia eettisiä näkemyksiään, ettei tehdä tunteisiin perustuvia valintoja ja johtopäätöksiä. Tutkimusasetelmaa tulisi myös korjata ja arvioida uudelleen, jos tutkimus sitä vaatii. Englanninkielisen aineiston kääntämisessä pyrittiin erityiseen huolellisuuteen. Tutkimme myös kriittisesti lähteiden ja tutkimusten luotettavuutta. Tutkimusten luotettavuutta lisää myös se, että käytimme pääsääntöisesti vertaisarvioituja lähteitä. Sisäänottokriteerinämme oli länsimaissa tuotetut aineistot, mutta on huomioitava, että jatkuvasti globalisoituvassa maailmassa kulttuurit lähentyvät ja yhdistyvät.

LÄHTEET

*Aineistolähteet

*Auman, M. J. 2007. Bereavement support for children. *The Journal of School Nursing*, 23(1), 34–39.

Ayalon, O. 1995. Selviydy! Yhteisön tuki ja selviytyminen. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

*Barrera, M., Alam, R., D’Agostino, N. M., Nicholas, D. B., & Schneiderman, G. 2013. Parental Perceptions of Siblings’ Grieving After a Childhood Cancer Death: A Longitudinal Study. *Death Studies*, 37(1), 25–46.

*Bushardt, R. L., & Taylor, L. C. 2011. A parent’s death: helping a child after devastating trauma. *JAAPA (Montvale, N.J.)*, 24(12), 14.

*Chen, C. Y.-C., & Panebianco, A. 2018. Interventions for Young Bereaved Children: A Systematic Review and Implications for School Mental Health Providers. *Child & Youth Care Forum*, 47(2), 151–171.

*Erkkilä, J, Holmberg, T, Niemelä, S & Ylönen, H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS- Tuotanto Oy.

*Griese, B., Burns, M., Farro, S., Silvern, L. & Talmi, A. 2017. Comprehensive Grief Care for Children and Families: Policy and Practice Implications. *American Journal of Orthopsychiatry* 87(5) 540–548.

Hiltunen, H-R. 2016. Lapsen ja nuoren surun tukeminen - Opas lasten ja nuorten kanssa työskenteleville. Karelia-ammattikorkeakoulu.

Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S-M., Pietilä, A-M., Jääskeläinen, P. & Liikanen, E. 2013. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: Eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon. *Hoitotiede* 25(4), 291–301.

*Keinänen, O. 2020. Vanhempien kokemuksia varhaiskasvattajien menetelmistä käsitellä kuolemaa lasten kanssa. Tampereen yliopisto. Pro gradu. Viitattu 14.04.2023. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/120006/Kein%c3%a4nenOuti.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Kubler-Ross, D., & Kessler, E. 2005. On grief and grieving. Simon & Schuster.

*Kulmala, H. & Laakso, N. 2019. Läheisen menettäneen lapsen tukeminen varhaiskasvatuksessa: opas varhaiskasvattajille. Tampereen ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Viitattu 09.04.2023. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/263057/Kulmala_Henna_Laakso_Niina.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Lind, E. & Latvala, H. 2016. Lapsen surun kohtaaminen päivähoitossa. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Viitattu 20.02.2023. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/119210/Latvala_Hanna.pdf

Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2021. Lapsi ja läheisen kuolema. Helsinki. Verkkosivusto. Viitattu 20.02.2023. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/lapsi-ja-laheisen-kuolema/>

McNiel, A., & Gabbay, P. 2017. Understanding and Supporting Bereaved Children: A Practical Guide for Professionals. Springer Publishing Company, Incorporated.

*Melvin, Diane & Lukeman, Diane. 2000. Bereavement: A Framework for Those Working with Children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 5(4) 521–539.

*Nancy, B. W. 2003. Play and expressive therapies to help bereaved children: Individual, family, and group treatment. *Smith College Studies in Social Work*, 73(3), 405–422.

Pojjula, S. 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.

*Ridley, A., Revet, A., Raynaud, J.-P., Bui, E., & Suc, A. 2021. Description and evaluation of a French grief workshop for children and adolescents bereaved of a sibling or parent. *BMC Palliative Care*, 20(1), 1–159.

Ruishalme, O. & Saaristo, L. 2007. Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Opetusjulkaisu 62. Julkisohtaminen 4. Vaasan yliopisto. Vaasa.

*Schonfeld, D.J & Demaria, T. 2016. Committee on psychosocial aspects of child and family health, Disaster preparedness advisory council. Supporting the Grieving Child and Family. *Pediatrics* 138(3).

Surevan kohtaaminen. n.d. Lapsen ja nuoren suru. Verkkosivusto. Viitattu 21.2.2023. <https://www.surevankohtaaminen.fi/lapsenjanuorensuru/>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). 2021. Hyvä tieteellinen käytäntö. Verkkosivusto. Viitattu 19.4.2023. <https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanto-htk>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

LIITTEET

Liite 1. Kirjallisuuskatsaukseen valitut aineistot

	Tekijät, otsikko ja vuosi	Tiivistys
1.	Auman, M. J. Bereavement support for children. 2007.	Artikkeli käsittelee lasten surun tukemisen tärkeyttä ja ammattilaisten roolia suruprosessin tukemisessa.
2.	Barrera, M., Alam, R., D'Agostino, N. M., Nicholas, D. B., & Schneiderman, G. Parental Perceptions of Siblings' Grieving After a Childhood Cancer Death: A Longitudinal Study. 2013.	Pitkittäistutkimus vanhempien käsityksistä ja kokemuksista liittyen lapsen suruprosessiin sisaruksen kuoltua syöpään.
3.	Bushardt, R. L., & Taylor, L. C. A parent's death: helping a child after devastating trauma. 2011.	Artikkeli tarjoaa ohjeita lapsen tukemiseen vanhemman kuoleman jälkeen. Korostetaan yksilöllisten tarpeiden ja ymmärrystä erilaisista surureaktioista, sekä jatkuvan tuen ja lapsen hyvinvoinnin seurantaa.
4.	Chen, C. Y.-C., & Panebianco, A. Interventions for Young Bereaved Children: A Systematic Review and Implications for School Mental Health Providers. 2018	Systemaattinen kirjallisuuskatsaus läheisen ihmisen kuoleman kohdanneille lapsille toteutetuista interventioista ja niiden vaikutuksista.
5.	Erkkilä, J, Holmberg, T, Niemelä, S & Ylönen, H. Surevan lapsen kanssa. 2003.	Teoksessa käsitellään lapsen suruprosessia ja annetaan ohjeita lapsen surun tukemiseen.
6.	Griese, B., Burns, M., Farro, S., Silvern, L. & Talmi, A. Comprehensive Grief Care for Children and Families: Policy and Practice Implications. 2017.	Artikkelissa kuvataan lapsille ja perheille suunnattua kokonaisvaltaista suruhoitoa ja tarjotaan näkemyksiä tehokkaista strategioista palveluiden kehittämiseksi.
7.	Keinänen, O. Vanhempien kokemuksia varhaiskasvattajien menetelmistä käsitellä kuolemaa lasten kanssa. 2020.	Gradu vanhempien kokemuksista, miten kuolemaa käsiteltiin varhaiskasvatuksessa lasten kanssa, jotka ovat menettäneet sisaruksen.
8.	Kulmala, H. & Laakso, N. Läheisen menettäneen lapsen tukeminen varhaiskasvatuksessa: opas varhaiskasvattajille. 2019.	Teoreettisen tiedon ja haastattelujen pohjalta luotu opas varhaiskasvattajille. Tietoa lapsen surusta ja käytännön menetelmiä suruprosessin tukemiseen.
9.	Melvin, Diane & Lukeman, Diane. Bereavement: A Framework for Those Working with Children. 2000.	Viitekehys kuolemaa ja surua käsittelevien lasten tukemiseksi.

10.	Nancy, B. W. Play and expressive therapies to help bereaved children: Individual, family, and group treatment. 2003.	Artikkelissa kuvataan erilaisten leikki- ja ilmaisuterapioiden käyttöä surevien lasten tukemiseksi.
11.	Ridley, A., Revet, A., Raynaud, J.-P., Bui, E., & Suc, A. Description and evaluation of a French grief workshop for children and adolescents bereaved of a sibling or parent. 2021.	Survey-tutkimus lasten ja vanhempien kokemuksista liittyen sisarusensa menettäneiden lasten surutyöpajaan.
12.	Schonfeld, D. ym. Supporting the Grieving Child and Family. 2016.	Artikkelissa annetaan ohjeita läheisensä kuolemaa surevan lapsen kohtaamiseen ja siihen, miten voidaan auttaa lasta ymmärtämään tilannetta ja siihen liittyviä tunteita